

ДО ПИТАННЯ ЗВ'ЯЗКІВ ПОЛЬСЬКОЇ ШОПКИ І УКРАЇНСЬКОГО ВЕРТЕПУ

Віталій Якубовський

Київській національний університет імені Тараса Шевченка

Резюме. У статті на основі наукових джерел, документальних матеріалів та ексклюзивних досліджень пропонується аналіз польської шопки і українського вертепу, зокрема їхніх зв'язків, а також представлення «живої шопки», різдвяних ясел, які активно побутують, витіснивши традиційну польську шопку. Автор роботи ретроспективно простежує історію дослідження, еволюцію шопки і вертепу, розглядає історію їх дослідження, аналізує записи дійств, наводить свої власні твердження, думки та коментарі.

Ключові слова: український вертеп, польська шопка, різдвяні ясла, герої

Середньовічний театр не був розвагою для певної (однієї) верстви суспільства, а театром для усіх, своєрідним театральним видовищем, у якому помітно домінували моральні, релігійні ідеї. Психологія середньовічного глядача, який дивився виставу, схожа з психологією сучасної людини. Слово слугувало для пояснення видовища, а не для того, аби відігравати самостійну роль.

Jasełka – ясла (вертеп) – окремо відгороджене місце у хліві, куди кладуть корм для худоби (на це місце Марія поклала народженого Ісуса Христа). Це дійство, у якому йдеться про Різдво Христове (Боже Народження). Змістом різдвяних вистав була історія народження Спасителя у Віфлеємі, а також бажання царя юдейського – Ірода винищити усіх новонароджених немовлят Віфлеєму. Зауважимо: спершу фігурки Ісуса Христа, Марії, Йосипа, Трьох Царів і решти осіб дійства були нерухомі. Згодом, у монастирях, їхнє місце посіли ляльки-маріонетки. Так, мова текстів яселок найчастіше була говірковою, переважно вони були анонімними, зазнавали численних переробок, зокрема через те, що до них залучали сюжети з актуальних подій.

Szopka – «шопка» (сарайчик, вертеп). Різдвяна «шопка» – це макет, який зображає внутрішній вигляд віфлеємської стайні у ніч, коли народився Спаситель. «Шопку» виконують як мініатюру чи як конструкцію, яка має реальну величину. Також шопка може бути подібною до печери, грота, але найчастіше має вигляд невеличкої стайні. Обов'язковими елементами

кожної шопки є постаті Ісуса Христа, Божої Матері та святого Йосипа. Залежно від варіацій, персонажами шопки можуть бути Три Царі, пастухи, свійські тварини, ангели тощо. Важливо наголосити: традиція представляти макети різдвяних шопок належить святому Францискові Асизькому, першу з яких він представив у 1223 р. в Італії. Саме з Італії традицію встановлювати шопки перейняла Європа, згодом – Північна Америка. До України різдвяна шопка потрапила з Польщі і великої популярності набула у західних регіонах, що є історично зрозумілим.

Натомість «жива шопка» – це виконана у натуральну величину конструкція, в якій замість фігур овець і корів домінують живі тварини, а також людські постаті, яких зображували у виставах живі особи.

Про взаємовпливи польської шопки і українського вертепу немає окремих праць, проте існує чимало думок, поглядів, переконань дослідників на цю тему. Так, у «Театральній енциклопедії» Росії подано інформацію щодо польської шопки, з якої ми дізнаємося таке:

«шопка» (польськ. szopka, букв. – вертеп) – одна з найдавніших форм польського театру ляльок. Набула розповсюдження у період середньовіччя. Шопка зародилася як частина богослужіння західно-католицької церкви (з XVI ст. виник звичай, у різдвяні свята, ставити у церквах ясла з дерев'яними фігурками, які зображали персонажі легенди Євангелія про народження Ісуса Христа). Вистави шопки розігрувалися у двоярусному ящику; діяли стрижневі ляльки на паличках, яких ляльководи пересували на прикріплених дротиках по щілинах підлоги ящика. Спочатку різдвяні вистави носили релігійно-містерійний характер. У XVI–XVII ст. у них з'явилися побутові і сатиричні мотиви. Євангельські епізоди, розіграні у верхньому ярусі шопки («рай»), перемишувались побутовими інтермедіями, що виконувалися у нижньому ярусі («пекло»). Серед персонажів інтермедій варто відзначити польського побратима Петрушки – Копленька. Вистави шопки справили вплив на зародження у XVI – XVII ст. лялькових спектаклів в Україні (вертеп) та Білорусії (батлейка). Прийоми шопки широко використовуються у польському сатиричному театрі ляльок у XX ст.¹

Чималий внесок у дослідження польської шопки вніс польський дослідник Z. Mazur². Вчений згадував про походження, розвиток українського вертепу, а також про відомих дослідників вертепного дійства – М. Маркевича, Г. Галагана. Так, дослідник акцентує свою увагу на розмові персонажів: у народній частині вистави розмовляли щоденною українською мовою, у релігійній – літературною. Починаючи з XVIII ст., ходінням з вертепом заробляють кошти волоцюги, семінаристи на ярмарках тощо. Дослідником була запропонована загальна характеристика вертепу і опис скриньки, зазначалося, коли і де виник цей вид театру. Він, зокрема, пише:

Mam wrażenie, że badacze teatru średniowiecznego nie podkreślili dostatecznie tej zasadniczej cechy teatru średniowiecznego, którą bym nazwał jego wizualnością (théâtre visuel). Jest to coś

¹ Др. С., (hasło) *Шопка*, в: *Театральная энциклопедия*, Москва 1967, т. 5, с. 908–909.

² Z. Mazur, *Wertep*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, № 33 (68), 1934, s. 3–5.

djаметralnie przeciwnego współczesnemu nam poszukiwaniu nowych form w teatrze, nowego ukształtowania lub przeksztaltowania rzeczywistości. Średniowiecznemu reżyserowi chodziło o pokazanie rzeczywistości taką, jaką ona jest naprawdę, gdyż widz ówczesny przychodził nie po to, aby widzieć rzeczy nowe lub w sposób nowy, lecz po to, aby widzieć³.

Російський професор В. Перетц у своїй праці «*Кукольный театр на Руси*» (1895 р.) зазначав: „На основании имеющихся у нас под руками текстов, даем общее обозрение представления, причем в основании кладем тексты, изданные О. Кольбергом, и присоединяем к ним недостающие сцены из других”⁴.

Конечно, не все шопки имеют столько фигур и не всегда показывается столько сцен; мы выбрали их из всех известных нам текстов, чтобы дать общую картину польского рождественского представления, даваемого на театре марионеток⁵.

Роблячи висновок, можемо сказати, що ця думка не є остаточною, оскільки вистави вертепу та шопки існували лише у вигляді певних варіантів, тому аж ніяк не могли бути спільними, зведеними видовищними діями. В. Перетц „дає загальне огляд представлення”⁶ шопки, зведеної вистави. Це абсурд, оскільки таких зведених дійств ніхто ніколи і ніде не бачив та не чув. Пригадалася критика І. Франка щодо етнографа Е. Ізопольського, який, за його словами, бачив триповерхову вертепну скриньку. Багато уваги дослідженню польської шопки приділили такі українські і європейські вчені: І. Франко, Е. Ізопольський, В. Кравченко, Й. Федас, О. Кисіль, М. Возняк, Г. Воробйов, Є. Романов, Р. Пилипчук, Р. Вежбовський, Г. Юрковський тощо.

Наголосимо: різдвяні вистави вертепної драми і польської шопки – тотожні і відмінні. У них присутні спільні епізоди і персонажі (здебільшого в релігійній частині). Найважливіший чинник споріднення української вертепної драми та польської шопки – радість з приводу народження Ісуса Христа, привітання людей зі світлим святом – Різдом Христовим. Серед народів, які виступають у світській частині польської шопки, зазвичай був представник українців. У народній (світській) частині польської шопки був присутній представник смаглявого типу українців, себто спостерігався український акцент у побутових сценах шопки⁷.

Цю відмінність можна простежити на рівнях сценок, складу і пластичного оформлення ляльок (особливо в світській частині), композиції вистав, характерів дійових осіб, музичного супроводу, хореографії, архітектоніки⁸. У шопці присутня невелика кількість сценок з розвиненою

³ Z. Mazur, *Wertep...*, *op.cit.*, s. 4.

⁴ В. Перетц, *Кукольный театр на Руси. Исторический очерк*, в: *Ежегодник императорских театров. Сезон 1894–1895 гг. Приложения*, Санкт-Петербург, 1895, кн. 1, с. 90.

⁵ В. Перетц, *Кукольный театр...* *op. cit.*, s. 95.

⁶ *Ibidem*, s. 85–185.

⁷ М.С. Возняк, *Історія української літератури: в 3 т.*, т. 3, Львів 1924, с. 256.

⁸ М.С. Возняк, *Історія української літератури...* *op. cit.*, с. 253.

дією, переважають пісні-ілюстрації, пісенні монологи, чого не скажеш про український вертеп. Епізоди релігійної частини постійно перемежуються з побутовими інтермедіями. У вертепі релігійна і побутова частини відділені одна від одної. Побудова вистави шопки повторювала схему біблійної легенди: пастухи, яких ангел сповістив про народження Спасителя, прямують до нього з дарами; тоді ляльки співають пісні і танцюють, і, нарешті, – сцена царя юдейського – Ірода. Фінал вистав був однаковий: на сцені з'являвся дід з мішком і просив гроші, після чого звучала одна з радісних, величальних колядок (наприклад, «Небо і земля» – В.Я.)⁹.

У складі персонажів українського вертепу і польської шопки були присутні представники різних народів, зокрема, козак з козачкою, з їх типовими і національними танцями. Мова козака була мішаною з елементами українських, російських, білоруських, польських слів. Поява козака у шопці пояснюється впливом українського вертепу, присутністю народних пісень козака і дівчини. Здебільшого у варіантах сценок «Ірода» з польської шопки¹⁰ на першому плані вбивство власного сина, засудження царя Ірода, його жалісне каяття, неминучість смерті. У шопці в сцені з Іродом відсутній мотив боротьби зі смертю. Або цар покірно схиляє голову перед смертю, або намагається підкупити її будь-якими способами: пропонує золото, скарби, коштовності, цінні речі¹¹.

Своєрідною є архітектура макетів лялькового театру вертепу і шопки. Скриньки шопки відобразили своєрідність національної архітектури давніх міст. Відомі дослідники (І. Франко, Й. Федас, В. Кравченко, П. Воробйов тощо) наголошують на «виразних місцевих ознаках» архітектури вертепної драми, особливості яких зумовлені характером середовища побутування цього лялькового театру, світоглядними позиціями творців, естетичними смаками, рівнем їх обдарованості.

Від найдавніших часів і до розквіту в XVII ст. шопка не поєднувалася з церковною драмою, не мала церковного характеру, існувала незалежно від церкви або була переслідувана нею (в середньовічній Європі), вносила сюжети суто світські. „І так, доведено, що вже у XIV ст. той культ «яселок» був відомий у Польщі і що тамошні клариски одержували ті яселка та фігурки до них незвичайно майстерної роботи з Італії...”¹². Гри в яселках не було; згодом найбільше після богослужінь церковний слуга пояснював простому народові значення фігурок (вони перебували у нерухомому вигляді, створювали відповідне бачення глядачів) і цей звичай

⁹ Ю.І. Федас, *Вертеп і шопка*, в: *Вісник (Літературознавчі студії)*, Київ 2002, т. 2, с. 292.

¹⁰ В. Кравченко, *Шопка* [«Вертеп»], „Етнографічний вісник”, 1928, № 6, с. 41–54.

¹¹ В. Кравченко, *Шопка* [«Вертеп»] *op. cit.*, с. 50; Воробьев Г.А., *Шопка, польский вертеп*, „Исторический вестник”, № 7, 1899, с. 257.

¹² J. Pagaczewski, *Jaselka krakowskie*, „Rocznik Krakowski”, 1902, t. 5, s. 94–95.

¹³ Vernalecken, *Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich*, Wien 1859.

зберігся у південній Німеччині подекуди ще й дотепер¹³. До сьогодні ці фігурки з зображенням відповідних персонажів вертепного дійства використовуються лише для статички і створенню тієї атмосфери різдвяного видовища, ім'я якому – ляльковий вертеп, а у поляків – шопка.

Слід вважати, що вертеп потрапив до України з Польщі, у XVIII ст. З України до Росії, а згодом – до Білорусі. Однак цей факт не можна вважати правдивим, переглядаючи праці істориків російського театру О. Веселовського, М. Тихонравова, П. Морозова або студії польських істориків театру, оскільки на сьогоднішній день чіткої, правдивої відповіді на питання про походження вертепу, час його виникнення не існує. Необхідно уточнити важливий момент, коли з'явився переносний вертеп з рухомими ляльками і грою різдвяної драми в Польщі, а коли в Україні. Здавалося, що, маючи чималу кількість досліджень польсько-руського вертепу, на ті питання наука дала зрозумілі і чіткі відповіді, але навпаки, ці відповіді були або загальні, або хибні¹⁴.

Варто відзначити чималий внесок у дослідження шопки і вертепу польсько-українського етнографа, фольклориста Е. Ізопольського, якому вдалося записати вертепну виставу у Ставищах (яких саме, автор не уточнює), що мала назву «*Dramat wertepowy o śmierci*» («*Вертепна драма про смерть*»)¹⁵. Ця стаття вміщена у журналі Крашевського «*Athenaeum*», назва якому «*Wadania podań ludu*». Фрагмент праці Е. Ізопольського згадується в українській фольклористиці і театрознавстві часто, оскільки питання про час появи вертепної драми в Україні не до кінця з'ясоване, про що свідчить чимала кількість дискусій між дослідниками на цю тему. Р. Пилипчук справедливо зауважує:

Публікація Е. Ізопольського складається з двох частин: польськомовного віршованого тексту вертепної драми і польського ж авторського тексту, в якому дається опис вертепної скриньки і перелік сцен вертепної драми, а також висловлюються думки про час появи цього типу театрального дійства на Україні¹⁶.

Натомість І. Франко не погодився зі свідченнями Е. Ізопольського про бачений ним триповерховий вертеп:

Ізопольський ніколи не бачив вертепної вистави або як бачив, то описав її дуже недотепно. Поперед усього збуджує сумнів сам триповерховий вертеп: знані нам старі вертепи Маркевичів і Галаганів – двоповерхові. Також він мало обізнаний з репертуаром вертепу.

¹⁴ І.Я. Франко, *До історії українського вертепу XVIII в.*, в: *Зібрання творів: в 50 т.*, т. 36, Київ, 1982, с. 195–196.

¹⁵ Е. Izopolski, *Dramat wertepowy o śmierci*, Athenaeum, 1843, t. 3, Odd. 3, s. 60–68.

¹⁶ Р. Пилипчук, *До питання про початок українського вертепу, або ще раз в обороні Еразма Ізопольського*, в: Радішевський Р., *Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки*. „Київські полоністичні студії”, т. XVII, Київ 2010, с. 363.

Він знає лише три вертепні гри: «*Król Herod*», «*Bogacz i śmierć*», «*Targowanie się diaka o podzwonne za dusz zmarłych...*»¹⁷.

Говорити, що Е. Ізопольський не був обізнаний ні з одним, ні з іншим текстом, у чому переконують аргументи І. Франка, досить складно, так само як і погодитися з його критикою на адресу польського етнографа, у якій йдеться про недостовірність, неправдивість інформації, викладеної Е. Ізопольським, оскільки є фактаж, матеріали, записи, які автору вдалося зафіксувати в Україні і подати у своїх доповідях, причому дуже точно відтворити бачену ним виставу.

Український дослідник Є. Марковський зосередив свою увагу на описі триповерхової вертепної скриньки білоруського фольклориста Є. Романова¹⁸, зауваживши, що „цей тип вертепної скриньки, ми повинні будемо визнати за старіший супроти загальновідомих двоповерхових вертепів”¹⁹. Нарешті, інший білоруський фольклорист, етнограф П. Шейн, подає опис вертепної скриньки, подібний до опису шопки Е. Ізопольського. Ці факти дозволили Є. Марковському зробити висновок:

Ізопольський не тільки бачив вертепну драму на власні очі, але й описав її – як на свій час – досить докладно. Отже, одкинути раз на завсіди усі свідчення Ізопольського, як то робили до цього часу, ми на сьогоднішній день навряд чи маємо право²⁰.

Починаючи з XVIII ст., з’являється чимало інформації про польську шопку. Так, І. Франко вважав, що шопка суто світського характеру в костьолі у XVIII ст. – це явище неправдоподібне, як і ставищанський вертеп 1591 р.²¹, натомість у другій половині XIX ст. було записано чимало текстів комедійних драм і шопок у Польщі. Найважливіша знахідка – це збережений текст польсько-руської вертепної драми кінця XVIII ст., у якому був відсутній початок вистави. До найбільш видовищнішого і найстаршого тексту цього дійства належить краківська шопка.

У шопках з Польщі домінують сцени з царем Іродом, хоч існує деяка плутанина у сценічній чіткості. У краківській шопці цар Ірод виступає дуже стурбованим. Це помітно у діалозі зі смертю:

А посмѣла ли бы ты напасть на могучаго короля, который окруженъ такимъ величіемъ, у котораго денегъ полныя бочки для своей обороны, войска какъ звездъ на небѣ, какъ мѣсяць сильнѣе звѣздъ свѣтитъ, такъ я, Иродъ, на землѣ сильнѣе смерти²².

¹⁷ І.Я. Франко, *До історії українського вертепу XVIII в.*, в: *Зібрання творів: в 50 т.*, т. 36, Київ 1982, с. 197.

¹⁸ Е.Р. Романов, *Белорусский сборник*, Вильна 1912, Вып. 8.: Быт белоруса.

¹⁹ Є.М. Марковський, *Український вертеп: розвідки й тексти*, Київ 1929, Вип. I–IV, с. 4.

²⁰ Є.М. Марковський, *Український вертеп: розвідки...*, *op. cit.*, с. 5.

²¹ І.Я. Франко, *До історії українського вертепу XVIII в.*, в: *Зібрання творів: в 50 т.*, т. 36, Київ, 1982, с. 202.

²² Г.А. Воробьев, *Шопка, польский вертеп*, в: „Исторический вестник”, № 7, 1899, с. 257.

Смерть:

Мѣсяць вмѣстѣ со звѣздами у меня подъ ногами. Хотя ты и могущественъ, но это ничего не значитъ: долженъ дать свою гордую голову подъ мою косу²³.

В радомській шопці цар Ірод дізнається від фельдмаршала про народження немовляти, що дуже розлютило його:

Służanie, dworzanie, zaraz do Betlejem biegajcie, wszystkim dziatkom głowy ścinajcie, mojemu syneczкови pardonu nie dajcie²⁴.

Натомість в ловецькій шопці жид на сцені співає, танцює перед Іродом і, побачивши його, покидає сцену. Ірод наказує вбити всіх немовлят, тоді як з'являється смерть і стинає йому голову. Про сцену Ірода згадується і у седлецькій шопці, але тут відсутня сцена з жидом, проте в луковській шопці сценки з жидом поширені. Окрему групу складають дійства, які дають головні ролі соціальним типам: польському пану, жиду, козаку. Так, седлецька шопка розпочинається появою і виступом пана П'ясецького, який, посварившись з жидом, кличе до себе козака: „Враcie kozaku, zabij Szmula!”²⁵. За проханням козака жид грає відому пісню:

Lachciu, ciachciu, bim bom bom! Jak pan każesz, tak ja grom.
Niech mie siabes nie winue, Co pan każesz, ja przyjmuje.

У ловецькій шопці сцена з жидівською війною показана в епічній формі, але корінням своїм вона сягає іншого джерела. Аби розвеселити публіку, жид розповідає анекдоти про жидів та жидівського Ісуса Христа ламаною польською мовою²⁶:

W roku piec tysiacow dwiescie troje Narodzil sie wielkie Mesyjosz,
Po całego swiata wywijosz. Jak on sobie narodzil
To zaraz po swiecie chodzil.

Варшавська шопка відрізняється від шопки з Кракова зовнішнім виглядом та репертуаром. Вона представляла собою двоярусну театральну сцену, на верхньому ярусі якої було вміщено картину поклоніння новонародженому Спасителю східних царів-волхів, а також пастухів. На сцені діють фігурки Богородиці, Йосипа, Ісуса Христа, ангелів, пастухів, трьох царів-волхів зі Сходу. Також присутні віслиук, бик та ягня Іоанна Хрестителя. На нижньому ярусі зображені рухомі фігурки. Тут розігрувалася народна дія, яка фактично ніякого відношення до Різдва Христового не мала, але своєрідна система зв'язків з іншими текстами польської шопки на

²³ Г.А. Воробьев, *Шопка, польский вертеп...*, *op. cit.*, с. 257.

²⁴ І.Я. Франко, *До історії українського вертеп ...*, *op. cit.*, с. 268.

²⁵ *Ibidem*, с. 274.

²⁶ *Ibidem*, с. 277.

асоціативних, образних, мотиваційних, ідейно-тематичних рівнях присутня. Не будемо шукати в цих текстових фрагментах перетворених чи непере-творених цитат із «релігійної» частини шопки, однак наявний, за словами У. Еко, «інтертекстуальний діалог, ... коли в даному тексті луною відгу-куються попередні тексти»²⁷, а вся драма стає певним простором для сходження асоціацій, алюзій і паралелей.

Існування шопки в Україні підтверджено фактажем, схожістю з ва-ріантами польської шопки, на що вказують спільні епізоди, сценки, канти, колядки та ін. Так, на початку вистави шопки з Тернопільщини лунає колядка «*Do nóg twoich się zbliżamy*»²⁸. Вона не залишилася без уваги польських дослідників, які побачили у ній сценарій різдвяної гри, але повністю відтворити її не змогли, а лише деякі втрачені сцени, через відсутність необхідних текстів. Якщо говорити про зв'язок сценки шопки і змісту колядки, то він, на жаль, не є суміжним. Згадаймо і про дійових осіб цього дійства: русин (спостерігаємо сценку між русином і жидом); циган (на сцені має бути саме він) тощо. Та попри це, найголовніша роль, яка належить персонажам цієї колядки, це вітання новонародженого Ісуса Христа, дарування йому дарунків, але у шопках ця дія зображується комічним (грайливим) способом, відповідно, як такий зв'язок з Віфлеємом і Різдом Христовим відсутній.

Українська шопка А. Смерди з Житомира, опис якої подає В. Кравченко у своїй розвідці²⁹, виглядає дещо іншою. Вона складалася з двох поверхів, з нею майстер ходив містами, селами, показуючи вистави. Так, через заборону місцевої влади, А. Смерда припиняє ходіння з шопкою. У першій дії, побудованій на відомому євангельському тексті і апокрифічних переказах, розповідається про народження Ісуса Христа і бажання царя Ірода винищити віфлеємських немовлят, самого Спасителя, побоюючись, що Ісус Христос займе його місце на престолі:

О, Гетмане, мой бітні пане, Ступайте в Фотлеєм-место,
Вибвайте детей і невясти І моему сину жизни ні прастіте –
Серце вийміте – міне принісіте!...³⁰

Другий розділ першої дії є дуже своєрідним. Тут Лейба молиться за свого небіжчика – Кароля (Прода):

После нашого покійного Короля нада Богу помоліца³¹.

Друга дія вистави насичена музикою, танцями, співом, образотворчим рядом. Головні герої є представниками різних національностей. Помітний вплив колонізації та русифікації. Краков'як із краков'янкою співають:

Jestem sobie Krakowiaczek, W Krakowieм się wodził, Trzy lata mnie było –

²⁷ У. Еко, *The Role of the Reader*, Bloomington 1979, p. 34.

²⁸ І.Я. Франко, *До історії українського вертепу ...*, *op. cit.*, с. 326.

²⁹ В. Кравченко, *Шопка* [«Вертеп»]..., *op. cit.*, с. 41–54.

³⁰ *Ibidem*, с. 49.

³¹ *Ibidem*, с. 51.

Mam fartuszek po kolanka, Cztery sery, dzban maślanki –
Cały posag Krakowianki...³².

Шопка з міста Любомль Волинської області, яка була записана 5 липня 1981 р. О. Ошуркевичем від шопника І. Климовича, отримала назву Любомльська шопка.

Показувалися вистави на православні і католицькі Різдвяні свята, починаючи з першого дня Різдва Христового до Водохреща. Організатори вистав ходили з шопкою по хатах жителів Любомля, а також їздили санчатами у навколишні села – Куснища, Підгородне, Скиби, Коцюри. Побутував цей звичай до кінця 1940-х років, аж до часу заборони його радянською владою, – зауважував О. Ошуркевич³³.

Автор наголошував на тому, що вистави виконували „здебільшого тим різновидом (і то спотвореним) польської мови, що вживався у Західній Україні в 30-х роках”³⁴.

У Жолині поблизу Перемишля у 1899 р. М. Цісек записав шопку, згодом опублікував її. Тут брали участь такі дійові особи: Хлоп, Жид та Два Жовніри (охоронці Ірода). Авторіві ще вдалося записати варіант яселок, які склалися з 7 сцен. Фінал дійства: спів колядки *Wśród nocnej ciszy głos się rozchodzi* і вихід міхоноші з мішком (жебрака Савочки), який отримував винагороду за показану виставу³⁵. Натомість шопка з Корниці (запис провів та продемонстрував М. Янчук), на відміну від шопки з Жоліна, мала 11 сцен. Брали участь такі персонажі: 1. Два пастушки. 2. Заблоцький з дружиною. 3. Туринський з дружиною. 4. Ян Кадлубовський (по-іншому – Мелашко) з дружиною і донькою. 5. Войтек з козою. 6. Жид-цирульник. 7. Ірод з сином. 8. Смерть. 9. Диявол. 10. Баба Малиновська. 11. Дід з торбою³⁶.

Приклад польської шопки вказує, як і у випадку українського вертепу, на можливість використання чужої мови, яка виходить за межі конкретного тексту. І в польській шопці і в українській вертепній драмі – це не лише залучення біблійного сюжету, механічне повторення відомого, стереотипів і кліше. В обох випадках народна драма, апелюючи до легендарного чи реального, створює враження живого відтворення універсальних понять, вселюдських тем, імен зі світової культури, близьких і зрозумілих кожному глядачеві. Тут ми можемо говорити про інший рівень інтертекстуальності – про «ефект реальності» (К. Дюше), що впливає з тексту в поєднанні з ідеологічною пропозицією. Додаймо до цього

³² *Ibidem*, с. 52.

³³ Різдвяний вертеп на Волині, записи текстів, упоряд. і вступ. ст. Олекси Ошуркевича, Луцьк 1996, с. 44.

³⁴ Різдвяний вертеп на Волині..., *op. cit.*, с. 41.

³⁵ Н. Karpiński, (hasło) *Jaselka*, w: *Słownik folkloru polskiego*, pod. red. J. Krzyżanowskiego, 1965, s. 149–151.

³⁶ М. Janczuk, *Szopka w Kornicy*, „Wisła”, 1888, t. 2, s. 729–753.

цілком природне захоплення глядача тим, що усе – мова, костюми, декорації, пісенні і танцювальні номери – були добре знаним і духовно обжитим.

Таким чином, бачимо, що найважливішим елементом у текстах польської шопки і українського вертепу виступають моральні і релігійні ідеї. Суть містерії: донести до глядача, якого можна назвати «великою наївною дитиною», щось нове на вічну Різдвяну тему. Вистав, долучаючи його до щорічно повторюваного дійства народження Сина Божого, також веселила його, піднімала настрій, створювала атмосферу свята.

ЛІТЕРАТУРА

- Возняк М.С. *Історія української літератури*, Львів, 1924, т. 3, 564 с.
- Воробьев Г.А., *Шопка, польский вертеп*, Исторический вестник, 1899, № 7, с. 248–263.
- Др. С., *Шопка*, в: *Театральная энциклопедия*, Москва, 1967, т. 5, с. 908–909.
- Кравченко В., «Шопка» [«Вертеп»], Етнографічний вісник, 1928, № 6, с. 41–54.
- Марковський Є.М., *Український вертеп : розвідки й тексти*, Київ, Друк. ВУАН, 1929, Вип. I–IV, 202 с.
- Перетц В., *Кукольный театр на Руси. Исторический очерк*, Ежегодник императорских театров. Сезон 1894–1895 гг. Приложения, Санкт-Петербург, 1895, Кн. 1, с. 85–185.
- Пилипчук Р., *До питання про початок українського вертепу, або ще раз в обороні Еразма Ізопольського* в: Радішевський Р. *Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки. Київські полоністичні студії*. Київ, 2010, с. 363–375.
- Різдвяний вертеп на Волині*, записи текстів, упоряд. і вступ. ст. О. Ошуркевича, Луцьк, «Надстир'я», 1996, 48 с.
- Романов Е.Р., *Белорусский сборник*, Вильна 1912, Вып. 8. Быт белоруса, 600 с.
- Федас Й.Ю., *Вертеп і Шопка*, в: *Вісник (Літературознавчі студії)*, Київ, 2002, Вип. 2, с. 291–296.
- Франко І.Я., *До історії українського вертепу XVIII в.*, І.Я. Франко Зібрання творів, в 50 т., Київ, Наук. думка, 1982, т. 36, с. 170–375.
- Eco U., *The Role of the Reader* Bloomington 1979, 181 p.
- Izopolski E., *Dramat wertepowy o śmierci*, Athenaeum, 1843, т. 3, Odd. 3, s. 60–68.
- Janczuk M., *Szopka w Kornicy*, Wisła, 1888, т. 2, s. 729–753.
- Kapeluś H., *Jaselka*, w: *Słownik folkloru polskiego*, pod. red. J. Krzyżanowskiego, 1965, s. 149–151.
- Mazur Z., *Wertep*, Biuletyn Polsko-Ukraiński, 1934, № 33 (68), s. 3–5.
- Pagaczewski J., *Jaselka krakowskie*, Rocznik Krakowski, 1902, т. 5., s. 94–95.
- Vernalecken. *Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich*, Wien 1859, 369 s.

THE PROBLEM OF CONNECTIONS BETWEEN THE NATIVITY SCENE
AND THE UKRAINIAN BUMPY TERRAIN

Summary. The article based on scientific sources, documentaries and exclusive research suggests consideration of Polish shopka and Ukrainian vertep (Nativity Play), including their relationships and the introduction of «live shopka» and Christmas crib which are actively portrayed superseding traditional Polish shopka. The author conducts the research of the history of the study and the evolution of shopka and vertep retrospectively, analyzes record pieces, cites his statements, opinions and comments. The structure of the work is original, the aim and the objectives are realized due to profound analysis of scientific sources which is underpinned with theoretical statements of shopka and vertep researchers, folklore material as well as with a broad reflection polemical context on individual attitudes of elder and modern scholars.

Key words: Ukrainian nativity scene, Polish Nativity (shopka), «live shopka», yaselka, characters